

Shishkina E.

LUSTRATION AND HUMAN RIGHTS

The article aims at analyzing the nature and purpose of lustration as a process of power purification that has taken place in post-communist countries of Central and Eastern Europe, as well as its connection with human rights respect. As concluded, the lustration, being a political phenomenon, has the purpose to provide post authoritarian states with their transition from cruelty and repression towards democracy. Furthermore, this process has both punitive and preventive nature: on the one hand, it aims at punishing for the offence of the previous repressive regime; on the other hand, it prevents new democracies from individuals who may threaten them because of their past. In this case, lustration allows vetting and banning such persons from being public officials for several periods. This process is an instrument of democracy defending itself, including political loyalty of public officials.

Although lustration is a necessary and integral component of transitional justice, it has to be implemented with respect of human rights and the rule of law. International legal documents, such as Resolution 1096 (1996) adopted by the Council of Europe's Parliamentary Assembly, do not prohibit or judge lustration. However, this process must be due and fair regarding human rights. Otherwise, the European Court of Human Rights considers lustration measures as the violation of rights guaranteed by the European Convention of Human Rights. According to its relevant judgments, ECHR often points out to the abuse of discretion by States, the disproportion and excessive severity of lustration measures. In conclusion, lustration should be implemented in balancing between democracy defending itself and protecting human rights.

Keywords: lustration, purification, democracy, human rights, ECHR judgments.

Матеріал надійшов 17.06.2017

УДК 340 (477)

Іванків І. Б.

ПРАВО ЛЮДСТВА НА МИР ЯК УМОВА ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

У статті йдеться про право людства на мир, забезпечення котрого є основною умовою дотримання прав людини. Звернуто увагу на взаємозалежність між миром та дотриманням прав людини. Розуміння права людства на мир вимагає нових підходів до механізмів його забезпечення, що можуть передбачати також міжнародні миротворчі місії та операції. Запропоновано визнати право людства на мир у міжнародній декларації, котра стане першим кроком до його визнання на міжнародній арені саме як права людства, що призведе до викорінення практики обґрунтування порушення миру необхідністю захисту прав людини.

Ключові слова: права людини, права людства, право на мир.

Порушення міжнародно-правових зобов'язань суверенними державами часто призводить до порушення не тільки їхніх обов'язків перед світовою спільнотою, а й, що є надзвичайно важливим, до порушення прав людини, міжнародні механізми захисту яких виявляються неефективними.

Дослідження проблем прав людини є актуальною темою сучасної юридичної науки, проте питання прав людини третього покоління та, зокрема, права на мир мало досліджується в українській науковій думці та лише фрагментарно окреслено в загальних роботах, присвячених

правам людини. Право на мир згадано у дослідженнях зарубіжних вчених серед прав третього покоління, про що йдеться у роботах, наприклад, А. Бюлента, А. Демчук, Дж. Доннелі, Ч. Міка, Р. Тейтель, Р. Фалька та інших. Проте, на наш погляд, право на мир слід розглядати як окремий вид прав, а саме права людства. Право людства на мир хоча й може мати багато спільного з правами людини третього покоління, проте через особливий суб'єкт не може вважатися правом людини та заслуговує на окреме дослідження.

У цій статті здійснено спробу показати взаємозалежність між миром та дотриманням прав людини, а також звернути увагу на те, що мир є правом людства, яке за існування політичної волі та належного філософсько-правового обґрунтування може бути забезпечено на глобальному рівні. Звісно, міркування щодо закріплення права людства на мир – це пропозиції *de lege ferenda*, котрі, ймовірно, не будуть утілені упродовж найближчого часу, проте це спроба окреслити необхідні шляхи розвитку доктрини прав людини.

Міжнародне гуманітарне право і мир

Створення Женевських конвенцій* було зумовлено досвідом, яке людство отримало під час Другої світової війни, тобто повномасштабного міждержавного конфлікту, для уникнення або принаймні врегулювання якого у майбутньому створювали ці конвенції. У 1940–1950-х рр. міждержавні конфлікти були значно більше поширені, ніж збройні конфлікти неміжнародного характеру [1]. Власне завдяки такому стану речей Женевські конвенції приділяють значну увагу т. зв. конвенційним війнам з оголошенням війни протилежними ворогуючими сторонами, що представляють уряди різних держав. Щодо збройних конфліктів неміжнародного характеру, то вони згадуються тільки у спільній ст. 3 Женевських конвенцій.

Після Другої світової війни кількість міждержавних збройних конфліктів постійно спадає. На початку XXI ст. міжнародних конфліктів майже не було, проте кількість внутрішніх конфліктів неміжнародного характеру, навпаки, почала зростати з 2010 р. після суттєвого спаду. Важливим є негативне сприйняття світовою спільнотою міждержавних збройних конфліктів, що зумовлене не тільки Женевськими конвенціями, а й Статутом ООН, ст. 1 котрого визначає дотримання миру однією з головних цілей організації [2]. У Статуті ООН також йдеться про обов'язок

членів Організації утримуватися у міжнародних відносинах від загрози силою чи її застосування, це правило також є нормою звичаєвого міжнародного права [3, с. 425]. Зобов'язання не застосовувати агресію є імперативною нормою *jus cogens* [3, с. 99]. Через чітку визначеність і заборону міждержавних збройних конфліктів уряди часто вдаються до використання конфліктів у третіх країнах для розв'язання суперечок між собою воєнним способом, т. зв. опосередкованих воєн. Достатньо навести приклад війни на Кубі (1953–1959), різні періоди війни в Афганістані, де СРСР та США й інші країни підтримували різні сторони, фактично перебуваючи у стані війни між собою. Після 1991 р. такий механізм ведення війни через посередників призвів до зменшення кількості міждержавних конфліктів *de jure*, але збільшення таких конфліктів *de facto*. Замість оголошення війни деякі уряди йдуть шляхом підтримки т. зв. повстанських груп, що дестабілізують ситуацію в іншій країні. З формально юридичного погляду застосування міжнародного гуманітарного права є досить обмеженим і часто зводиться до дискусій про легітимність вимог про самовизначення націй та народів, хоча за такими вимогами досить часто стоїть небажання урядів вести відкриту конвенційну війну, що створює латентний міжнародний характер збройного конфлікту. Сучасні конфлікти в Сирії та Україні є яскравими тому прикладами. Крім того, Рада Безпеки ООН залежить від п'яти постійних членів, а тому фактично залишається паралізованою і не може приймати рішення щодо проблем, для вирішення яких і було створено ООН.

Питання співвідношення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини вимагає окремого розгляду, але в межах цієї статті варто згадати ключову справу Міжнародного Суду ООН щодо законності погрози або застосування ядерної зброї [4]. У цьому дорадчому рішенні Суд визнає, що міжнародне право прав людини може застосовуватися у час воєнного конфлікту, оскільки його положення визначають відносини між державою та громадянами. Проте міжнародне гуманітарне право все ж є *lex specialis* щодо права прав людини. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права надає захист, що не припиняється під час війни, за винятком випадків, передбачених статтею 4 Пакту [5, с. 49]. Це рішення є також важливим з огляду на увагу, яку приділяють роздумам про необхідність збереження людства, дій на користь людства і т. п. Як зазначає Ентоні Кассімаціс [6, р. 628], міжнародне гуманітарне право та міжнародне право прав людини мають багато спільного між собою, зокрема, те, що обидва режими містять норми обов'язкового та абсолютного характеру. Він наголошує, що міжнародне гуманітарне

* Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у регулярних арміях; Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що потерпіли в корабельних аваріях, зі складу збройних сил на морі; Конвенція про поводження з військовополоненими; Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р.

право дуже активно використовує поняття «людство» [6, р. 628].

Слабка урегульованість збройних конфліктів неміжнародного характеру та недовіра механізмів захисту міжнародного миру через Раду Безпеки ООН призводить до ситуації, коли у таких конфліктах відбуваються масштабні порушення прав людини. Зокрема, порушення прав людини є можливим через існування механізмів відступу від зобов'язань у сфері захисту прав людини. Проте, як зазначає Р. Алямкін, «*договори у сфері захисту прав людини продовжують діяти навіть під час збройних конфліктів*» [5, с. 50]. Знову ж таки йдеться про основні міркування гуманності, що виходять із потреби забезпечення існування людства.

Питання миру та війни є проблемою, яка стосується всього людства, що володіє правом на мир, котре уряд може порушити, почавши війну. Якщо проводити паралелі з міжнародним правом прав людини, то його основним завданням є охорона і захист особи та посилення її здатності протистояти державі, хоча *raison d'être* останньої й має бути забезпечення прав своїх громадян. Таким чином, *raison d'être* світового співтовариства є забезпечення права людства на мир. Тому ця концепція відповідає підходам, що лежать в основі доктрини прав людини.

Право людства на мир

Процес визнання права людини на мир ніколи не був простим і досі є далеким від завершення, причому немає єдності у підходах щодо суб'єкта цього права. Регулювання цього права в міжнародному праві має довгу історію. Визнання миру як *conditio sine qua non* для реалізації прав людини призвело до потреби визнати мир правом людини, принаймні в теорії права. Як зауважує Януш Нагурни, «*мир є істотним виміром спільного блага цілого людства, і як такий пов'язується з дотриманням прав людини*» [7, с. 238]. У багатьох документах «м'якого права» мир було визнано необхідною умовою для реалізації права на життя. Отже, немає сумнівів, що мир є головною потребою людства. Ключовою проблемою цієї концепції завжди був суб'єкт цього права. У цій статті здійснено спробу обґрунтувати те, що таким суб'єктом може бути лише людство.

У документах міжнародного права питання миру часто згадується в преамбулах, а також статтях, що окреслюють цілі і завдання діяльності міжнародних організацій та світової спільноти.

Генеральна асамблея ООН вперше визнала право на мир в 1978 р. в Декларації про підготовку суспільств до життя в мирі. Декларація визначає, що мир між народами є основним благом людства

і необхідною умовою розвитку. Декларація апелює до всіх держав і міжнародних організацій, щоб всілякими способами сприяли реалізації цього права. Варто також згадати, що в преамбулі до цієї Декларації констатується право осіб, держав і людства на життя в мирі. Далі в частині I § 1 також визнається невід'ємне право на життя в мирі, що належить людським особам і народам (nations) без будь-яких обмежень. Повага до цього права описана є як необхідна умова прогресу всіх народів у всіх сферах життя. Хоча такий опис не означає нормативного визнання права на мир, однак є першим кроком до нього.

Тільки в разі дотримання і непорушення миру всередині держави й на міжнародному рівні можливим буде підвищення стандартів життя і поступовий розвиток прав людини, а також їх ефективніша охорона. Як кореспондуючий обов'язок держав у частині I § 5 Декларації вказується обов'язок охорони права народів та націй на самовизначення, права держав на незалежність, рівність, суверенітет, територіальну цілісність та непорушність кордонів, а також права на визначення власного шляху розвитку без інтервенції чи втручання у внутрішні справи з боку інших держав.

У частині I Декларації вказується важлива ознака права на мир, а саме його належність різним поколінням людей. Ця ознака є принциповою ознакою прав третього покоління, що відрізняє їх від індивідуальних прав, які, як правило, вигасають зі смертю людини.

Важливим документом є також Декларація про право народів на мир, 1984 р., в якій йдеться про те, що мир має першочергове значення не тільки для матеріального добробуту і розвитку окремих країн, а й для повної реалізації прав людини й основних свобод, що досягнення міцного миру є основною умовою виживання людства. Тому також Декларація оголошує, що всі народи мають священне право на мир, а дотримання цього права є фундаментальним обов'язком кожної країни, що передбачає також ліквідацію загрози війною та усунення застосування сили у міжнародних суперечках, а зв'язання їх мирними способами [7, с. 240–241].

Ще у 1949 р. Штефен Кертес [8] аналізував права людини у мирних договорах, вказуючи, що навіть якщо у XVII–XIX ст. права людини не називалися у таких договорах прямо, факт передбачення права народу на релігійну свободу, захист прав національних меншин свідчить про те, що вже тоді мир вважали основою та умовою дотримання прав людини. Він слушно вказує, що у 1946 р. Економічна та соціальна рада ООН рекомендувала включати до мирних договорів положення щодо забезпечення прав людини [8, р. 633].

У глобалізованому світі збройні конфлікти не можуть бути ізольовані, оскільки держави, які

навіть не є сторонами конфлікту, відчувають наслідки цієї ситуації: економічні проблеми, наплив мігрантів, а також проблеми в комунікації. Звідси відповідним суб'єктом права на мир має визнаватися людство, оскільки тільки забезпечуючи мир у глобальному масштабі можна визнати, що кожна людина має також забезпечене право на мир.

Порушення цього права на території однієї держави спричиняє непередбачувані наслідки далеко поза межами цієї держави, зокрема порушення окремих прав людини*. У зв'язку з цим, суб'єктом права на мир має визнаватися людство, тобто усі люди, адже тоді порушення цього права суперечитиме інтересам людства та захисту прав кожної людини.

У тих працях, де право на мир описано серед прав третього покоління, його згадано як необхідну умову для охорони й захисту основних прав людини. Право на мир визнано першим елементом для побудови ефективної системи охорони прав людини, позаяк воєнний стан природно суперечить можливості забезпечення добра для особи. Без забезпечення права на мир право людини на життя і його захист стає абсолютно невиконуваним, незалежно від наявності численних міжнародних договорів про захист цивільного населення, визначення правил ведення війни тощо, адже кожна особа, що мешкає в сфері воєнних дій, не може бути впевненою у безпеці та захисті свого життя.

Механізми охорони і захисту права людства на мир

Незважаючи на потенційну можливість захисту порушеного права людства на мир через традиційні судові механізми, потрібно все ж зважати на особливості цього права та його суб'єкта. Саме тому доцільно звернути увагу на вже наявні механізми захисту та відновлення цього права – міжнародні миротворчі операції. Як уже було зазначено, це право не можна забезпечити для однієї особи, хоча забезпечення миру є основною умовою охорони й захисту інших прав людини. З 1948 р. у світі була велика кількість миротворчих місій, хоча насправді широкого розвитку ця практика набула після 1991 р. Станом на 1 березня 2017 р. в ООН є 16 активних миротворчих операцій [9].

У сучасних миротворчих операціях питання прав людини та положення про їх дотримання регулярно зазначаються у мандаті місії, у результаті чого миротворці ООН стають спостерігачами стану дотримання прав людини [10, р. 8].

У навчальному посібнику для офіцерів з прав людини миротворчих та моніторингових місій визначено чітку взаємозалежність між миром та правами людини: «[в] ООН також починають розуміти, що загроза безпеці держави включає не тільки озброєні групи, що ворогують, але також бідність, дискримінацію та нерівність у доступі до ресурсів. Реагування на конфлікт, таким чином, вимагає більше ніж вилучення зброї у протилежних сторін конфлікту та впровадження миротворчої сили між ними. Ці два підходи працюють на вирішення конфлікту лише з урахуванням стандартів прав людини, що розроблені під егідою ООН. Застосування цього механізму дозволяє побудувати тривалий мир. ...прикладом можуть бути мирові угоди для Бурунді, Ель Сальвадору, Сьєрра Леоне і Тимор-Лесте, до яких включені питання прав людини» [10, р. 10].

Так само є розуміння, що захист права на мир для всього людства є ключовим для дотримання стандартів прав людини.

Актуальними для України є Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні (СММ ОБСЄ)**, моніторингова місія з оцінки та звітування щодо ситуації з правами людини в Україні Управління Верховного комісара ООН (моніторингова місія УВК ООН) [11]. Їхні офіційні мандати передбачають, зокрема, необхідність здійснювати моніторинг дотримання прав людини і основних свобод, у тому числі права осіб, які належать до національних меншин, і надавати підтримку їх дотриманню (СММ ОБСЄ), а також створювати регулярні звіти про стан дотримання прав людини, надавати рекомендації щодо реагування на нові загрози та попереджувати порушення прав людини тощо (моніторингова місія УВК ООН) [12]. У регулярних звітах ці місії, що були створені через порушення миру в Україні, зазначають, що через воєнні дії порушуються права людини, і наголошують, що без відновлення миру відновлення усіх гарантій прав людини є неможливим.

На завершення роздумів про право людства на мир потрібно згадати позицію Дж. Доннеллі щодо «універсального володіння правами, не універсального застосування» [13, р. 283]. Існування прав людства не може заперечуватися через брак механізмів виконання (охорони і захисту). На його думку, моральна рівність всіх індивідів підтримується усіма основними доктринами в усіх регіонах світу, що створює конвергенцію для втілення прав Загальної декларації. Він називає консенсус щодо визнання прав універсальністю.

* Прикладом можуть бути міграційна криза в ЄС через конфлікт у Сирії, вплив економічних санкцій на економіку країн ЄС та США через агресію Російської Федерації – обидва конфлікти не визнані Радою Безпеки ООН міжнародними.

** 21 березня 2014 р. Постійна Рада ОБСЄ ухвалила рішення № 1117 направити в Україну Спеціальну моніторингову місію, що складається з цивільних неозброєних спостерігачів. Нижче наведено основні факти про діяльність місії.

Якщо люди мають можливість вибору, то вони сьогодні оберуть шлях прав людини, незалежно від регіону світу [13, р. 292]. Ідеться також про те, що міжнародне право все ще стоїть на Вестфальських засадах абсолютного суверенітету держав, що перешкоджає дії ефективних механізмів захисту прав людини. Можливо, визнання права на мир правом людства дасть змогу розширити, нехай спочатку формально, юридичні механізми його захисту, що сприятиме кращій охороні та захисту прав людини та основоположних свобод.

Підсумовуючи, можна зробити такі висновки:

- права людства на мир є самостійним, особливим правом, що виходить з ідеї прав третього покоління;

- необхідно визнати право людства на мир у міжнародній декларації, що стане першим кроком до його визнання на міжнародній арені саме як права людства;

- визнання людства суб'єктом цього права допоможе викоринити практику обґрунтування порушення миру необхідністю захисту прав людини.

- право людства на мир вимагає дивитися на механізми його захисту, не обмежуючись наявними механізмами охорони та захисту прав людини, а розглядати інші механізми, які можуть бути більш відповідними для цього права;

- необхідне подальше дослідження механізмів захисту права людства на мир, зокрема, через механізм Європейського суду з прав людини.

Список літератури

1. Assessing the Qualities of Systemic Peace [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.systemicpeace.org/conflict-trends.html>. – Title from the screen.
2. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду від 26.06.1945.
3. Маланчук П. Вступ до міжнародного права за Ейкхерстом / П. Маланчук ; пер. з англ. – Харків : Консум, 2000. – 592 с.
4. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, 35 I.L.M. 814, 831 (1996).
5. Аляжкін Р. Міжнародно-правовий режим захисту прав людини під час внутрішніх збройних конфліктів [Електронний ресурс] / Р. Аляжкін // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2014. – № 6. – С. 47–51. – Режим доступу: <http://instzak.rada.gov.ua/instzak/doccatalog/document?id=71616>. – Назва з екрана.
6. Cassimatis A. E. International Humanitarian Law, International Human Rights Law, and Fragmentation of International Law [Electronic resource] / A. E. Cassimatis // The International and Comparative Law Quarterly. – 2007. – 56, no. 3. – P. 623–639. – Mode of access: <http://www.jstor.org/stable/4498092>. – Title from the screen.
7. Nagórny J. Prawo do pokoju / J. Nagórny // Urzeczywistnianie praw człowieka w XXI wieku / Prawo i Etyka / red. P. Morciniec, S. L. Stadniczeńko. – Opole, 2004.
8. Kertesz S. D. Human Rights in the Peace Treaties [Electronic resource] / S. D. Kertesz // Law and Contemporary Problems. – 1949. – Vol. 14, No. 4, International Human Rights: Part 2 (Autumn, 1949). – P. 627–646 / Published by: Duke University School of Law Stable. – Mode of access: <http://www.jstor.org/stable/1190156>. – Title from the screen.
9. Current peacekeeping operations [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.un.org/en/peacekeeping/operations/current.shtml>. – Title from the screen.
10. Gallagher A. The United Nations, Democracy and Human Rights [Electronic resource] / A. Gallagher // Manual on Human Rights Monitoring An Introduction for Human Rights Field Officers / Norwegian Institute of Human Rights. – Mode of access: <http://www.jus.uio.no/smr/english/about/programmes/nordem/publications/manual/previous/chapter01.pdf>. – Title from the screen.
11. 2016 Доповіді ООН щодо ситуації з правами людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/publikatsii-ta-zvity/un-in-ukraine-publications/3688-dopovid-oon-shchodo-sytuatsii-z-pravamy-liudyny>. – Назва з екрана.
12. Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the situation of human rights in Ukraine, 19 September 2014 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session27/Documents/A-HRC-27-75_en.pdf. – Title from the screen.
13. Donnelly J. The Relative Universality of Human Rights / J. Donnelly // Human Rights Quarterly. – 2007. – Vol. 29. – P. 281–306.

Ivankiv I.

THE RIGHT OF THE HUMANKIND TO PEACE AS A PRECONDITION OF THE HUMAN RIGHTS PROTECTION

The right of the humankind to peace is an independent right which derives from the third generation human rights. The subject of this right is humanity, because it is impossible to ensure peace for a smaller group of people due to unpredictable consequences that violation can bear to both affected and non-affected territories. The right of humanity to peace requires a broad understanding of the protection mechanisms beyond the 'traditional' human rights protection mechanisms. The article also provides analysis of the peacekeeping and peace-building missions which include human rights monitoring components. The interdependency between human rights and peace defines the structure and mandate of the mentioned missions. Recognition of the right of humanity to peace might lead to elimination of the 'war for peace'. Therefore, it is important to recognize the right of humanity to peace in a soft-law document, which will be the first step to enforceability of this right.

Keywords: human rights; rights of humanity; right to peace.

Матеріал надійшов 15.05.2017